

SCIENCE
PROBLEMS.UZ

ISSN 2181-1342

Actual problems of social and humanitarian sciences
Актуальные проблемы социальных и гуманитарных наук

**Ijtimoiy-gumanitar
fanlarning dolzarb
muammolari**

Son 6 Jild 4

2024

SCIENCEPROBLEMS.UZ

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

№ 6 (4) - 2024

**АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО-
ГУМАНИТАРНЫХ НАУК**

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

ТОШКЕНТ-2024

БОШ МУҲАРРИР:

Исанова Феруза Тулқиновна

ТАҲРИР ҲАЙЪАТИ:

07.00.00-ТАРИХ ФАНЛАРИ:

Юлдашев Анвар Эргашевич – тарих фанлари доктори, сиёсий фанлар номзоди, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Мавланов Уктам Махмасабирович – тарих фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Хазраткулов Абдор – тарих фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети.

Турсунов Равшан Нормуратович – тарих фанлари доктори, Ўзбекистон Миллий Университети;

Холикулов Ахмаджон Боймаҳамматович – тарих фанлари доктори, Ўзбекистон Миллий Университети;

Габриэльян Софья Ивановна – тарих фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон Миллий Университети.

08.00.00-ИҚТИСОДИЁТ ФАНЛАРИ:

Карлибаева Рая Хожабаевна – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Насирходжаева Дилафруз Сабитхановна – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Остонокулов Азамат Абдукаримович – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Тошкент молия институти;

Арабов Нурали Уралович – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Худойқулов Садирдин Каримович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Азизов Шерзод Ўктамович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси Божхона институти;

Ҳожаев Азизхон Саидалоҳонович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Фарғона политехника институти

Холов Актам Хатамович – иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Шадиева Дилдора Хамидовна – иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент в.б, Тошкент молия институти;

Шакарров Қулмат Аширович – иқтисодиёт фанлари номзоди, доцент, Тошкент ахборот технологиялари университети

09.00.00-ФАЛСАФА ФАНЛАРИ:

Ҳакимов Назар Ҳакимович – фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Яхшиликков Жўрабой – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Ғайбуллаев Отабек Мухаммадиевич – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат чет тиллар институти;

Саидова Камола Усканбаевна – фалсафа фанлари доктори, “Tashkent International University of Education” халқаро университети;

Ҳошимхонов Мўмин – фалсафа фанлари доктори, доцент, Жиззах педагогика институти;

Ўроқова Ойсулув Жамолiddиновна – фалсафа фанлари доктори, доцент, Андижон давлат тиббиёт институти, Ижтимоий-гуманитар фанлар кафедраси мудир;

Носирходжаева Гулнора Абдукаҳхаровна – фалсафа фанлари номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Турдиев Бехруз Собирович – фалсафа фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент, Бухоро давлат университети.

10.00.00-ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Ахмедов Ойбек Сапорбаевич – филология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Кўчимов Шухрат Норқизилович – филология фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Ҳасанов Шавкат Аҳадович – филология фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Бахронова Дилрабо Келдиёровна – филология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Мирсанов Ғайбулло Қулмуродович – филология фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат чет тиллар институти;

Салахутдинова Мушарраф Исамутдиновна – филология фанлари номзоди, доцент, Самарқанд давлат университети;

Кучкаров Раҳман Урманович – филология фанлари номзоди, доцент в/б, Тошкент давлат юридик университети;

Юнусов Мансур Абдуллаевич – филология фанлари номзоди, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Саидов Улугбек Арипович – филология фанлари номзоди, доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси.

12.00.00-ЮРИДИК ФАНЛАР:

Ахмедшаева Мавлюда Ахатовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Мухитдинова Фирюза Абдурашидовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Эсанова Замира Нормуратовна – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикасида хизмат кўрсатган юрист, Тошкент давлат юридик университети;

Ҳамроқулов Баҳодир Мамашарифович – юридик фанлар доктори, профессор в.б., Жаҳон иқтисодиёти ва дипломатия университети;

Зулфиқоров Шерзод Хуррамович – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Жамоат хавфсизлиги университети;

Хайитов Хушвақт Сапарбаевич – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Асадов Шавкат Ғайбуллаевич – юридик фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Утемуратов Махмут Ажимуратович – юридик фанлар номзоди, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Сайдуллаев Шахзод Алиханович – юридик фанлар номзоди, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Ҳакимов Комил Бахтиярович – юридик фанлар доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Юсупов Сардорбек Баходирович – юридик фанлар доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Амиров Зафар Актамович – юридик фанлар бўйича фалсафа доктори (PhD), Ўзбекистон Республикаси Судьялар олий кенгаши ҳузуридаги Судьялар олий мактаби;

Жўраев Шерзод Юлдашевич – юридик фанлар номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Бабаджанов Атабек Давронбекович – юридик фанлар номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Раҳматов Элёр Жумабоевич – юридик фанлар номзоди, Тошкент давлат юридик университети;

13.00.00-ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ:

Хашимова Дильдархон Уринбоевна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Ибрагимова Гулнора Хавазматовна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Закирова Феруза Махмудовна – педагогика фанлари доктори, Тошкент ахборот технологиялари университети ҳузуридаги педагогик кадрларни қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш тармоқ маркази;

Қаюмова Насиба Ашуровна – педагогика фанлари доктори, профессор, Қарши давлат университети;

Тайланова Шохидат Зайниевна – педагогика фанлари доктори, доцент;

Жуманиёзова Муҳайё Тожиевна – педагогика фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Ибрахимов Санжар Урунбаевич – педагогика фанлари доктори, Иқтисодиёт ва педагогика университети;

Жавлиева Шахноза Баходировна – педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), Самарқанд давлат университети;

Бобомуротова Латофат Элмуродовна – педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), Самарқанд давлат университети.

19.00.00-ПСИХОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Каримова Василя Маманосировна – психология фанлари доктори, профессор, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Ҳайитов Ойбек Эшбоевич – Жисмоний тарбия ва спорт бўйича мутахассисларни қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш институти, психология фанлари доктори, профессор

Умарова Навбахор Шокировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети, Амалий психологияси кафедраси мудири;

Атабаева Наргис Батировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Шамшетова Анжим Караматдиновна – психология фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Қодиров Обид Сафарович – психология фанлари доктори (PhD), Самарканд вилоят ИИБ Тиббиёт бўлими психологик хизмат бошлиғи.

Содиқова Шоҳида Мархабоевна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон халқаро ислом академияси.

22.00.00-СОЦИОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Латипова Нодира Мухтаржановна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири;

Сеитов Азамат Пўлатович – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети;

23.00.00-СИЁСИЙ ФАНЛАР

Назаров Насриддин Атақулович – сиёсий фанлар доктори, фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент архитектура қурилиш институти;

Бўтаев Усмонжон Хайруллаевич – сиёсий фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири.

ОАК Рўйхати

Мазкур журнал Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Олий аттестация комиссияси Раёсатининг 2022 йил 30 ноябрдаги 327/5-сон қарори билан тарих, иқтисодиёт, фалсафа, филология, юридик ва педагогика фанлари бўйича илмий даражалар бўйича диссертациялар асосий натижаларини чоп этиш тавсия этилган илмий нашрлар рўйхатига киритилган.

Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари” электрон журнали 2020 йил 6 август куни 1368-сонли гувоҳнома билан давлат рўйхатига олинган.

Муассис: “SCIENCEPROBLEMS TEAM” масъулияти чекланган жамияти

Таҳририят манзили:

100070. Тошкент шаҳри, Яккасарой тумани, Кичик Бешёғоч кўчаси, 70/10-уй. Электрон манзил: scienceproblems.uz@gmail.com

Боғланиш учун телефонлар:

(99) 602-09-84 (telegram).

MUNDARIJA

07.00.00 – TARIX FANLARI

Науризбаева Нуржамал Қудайбергенова

TURKISTONDA OILA VA NIKOH MUNOSABATLARINING O'ZIGA XOS JIHATLARI VA ROSSIYA IMPERIYASI BOSQINIDAN KEYIN MINTAQADA YUZ BERGAN DEMOGRAFIK JARAYONLAR 14-22

Ortiqov Yosin Abdulboqiyevich

DUNGANSHUNOSLIK TADQIQOTLARI TARIXSHUNOSLIGI (1990-2023) 23-34

Бобожонова Феруза Хаятовна

СОВЕТ ҲОКИМИЯТИ ДАВРИДА ҚҲЙИ ВА ҲРТА ЗАРАФШОН ВОҲАСИДА ТАЪЛИМ ТИЗИМИ 35-40

Halimov Tal'at

XX ASRNING 20-30 YILLARIDAGI QULOQLASHTIRISH SIYOSATI VA UNING SALBIY OQIBATLARI (BUXORO VILOYATI MISOLIDA) 41-45

Ilhomov Ziyovutdin Adxamovich, Shukurov Rustam Jo'raqulovich

ALEKSANDR BEKOVICH-CHERKASSKIY EKSPEDITSIYASINING BA'ZI TAFSILOTLARI: EKSPEDITSIYANING BOSHLANISHI 46-54

Tilavova Shahnoza Salohitdinovna

MA'RIFATPARVARLARNING MATONATLI AYOLI XAYRINISO MAJIDXONOVA (1905-1937) HAYOTI VA FAOLIYATIGA CHIZGILAR 55-59

Жайнаров Обиджон Ҳамид ӯғли

XX АСР 20-ЙИЛЛАРИДА ҲЗБЕКИСТОНДА АДВОКАТУРА ТИЗИМИДАГИ ҲЗГАРИШЛАР (ФАРФОНА ВИЛОЯТИ МИСОЛИДА) 60-64

Toshpo'latov Mamadali Zaynidin o'g'li

NUROTA TUMANI YOSHLARINI QO'LLAB-QUVVATLASH YUZASIDAN AMALGA OSHIRILGAN CHORA-TADBIRLARNING TARIXIY TAHLILI (2017-2024) 65-73

Umarov Baxtishod

SOMONIYLAR DAVRIDA BUXORODA ILM-FAN RIVOJI (TARIX VA TIBBIYOT MISOLIDA).. 74-79

Йўлдошев Салимжон Валиевич

ИНТЕГРАЦИЯЛАШУВ ЖАРАЁНЛАРИ ВА ХАЛҚ ҲЙИНЛАРИ 80-85

Askarov Azimjon Odiljon o'g'li

O'RTA OSIYODAGI ANGLIYA-ROSSIYA RAQOBATINING TARIXIY KONTEKSTI VA KATTA O'YIN SIYOSATINING VUJUDGA KELISHI 86-91

Eshchanov Hurmat Matnazarovich

O'ZBEKISTON HUDUDI BRONZA DAVRIDA TOPOGRAFIK XUSUSIYATLARNI ETNIK JARAYONLARI KARTOGRAFIYASI..... 92-95

Azamatova Gulmira Bayirbekovna

O'ZBEKISTONDA AHOLI MIGRATSIYASI VA UNGA TA'SIR ETGAN IJTIMOYIYQIQTISODIY

OMILLAR	96-100
<i>Raimov Mamasoat Safar o'g'li</i> ESKI TERMIZ HAQIDA TARIXIY MA'LUMOTLAR	101-105
<i>Usmanov Jahongir Xo'jaqulovich</i> MARKAZIY OSIYO TARIXSHUNOSLIGIDA ILK ILMIY QARASHLARNING SHAKLLANISHI	106-109
<i>Usmanova Inobat Ibragimovna</i> PROCESSES OF GEOGRAPHICAL LOCATION OF THE IRON AGE POPULATION OF UZBEKISTAN	110-115
<i>Bekmirzayev Islomjon Ibrohim o'g'li</i> O'RTA G'OVASOY HUDUDI QADIMGI DAVR AHOLI TURAR-JOYLARI XUSUSIDA AYRIM MULOHAZALAR	116-120
<i>Gadoyev Dadaxon Xayrulloevich</i> BUXORDAGI "MASJIDI BALAND" MASJIDI QURILISHI VA TARIXI	121-125
<i>Rajabova Sabohat Bobirovna</i> IQTISODIY HAYOTDA TADBIRKOR AYOLLARNING TUTGAN O'RNI (SURXONDARYO VILOYATI MISOLIDA)	126-132
<i>Aloxunov Alisher Ahmadjonovich</i> ARXELOGIYADA GEOGRAFIK AXBOROT TIZIMLARIDAN FOYDALANISHNING ASOSIY IMKONIYATLARI XUSUSIDA	133-138
<i>Sharopov Saidusmon Saidaxmadovich</i> XIX ASR OXIRI VA XX ASR BOSHLARIDA BUXORO AMIRLIGINING JANUBISHARQIY HUDUDI SHAHARLARI, XUSUSAN QARSHI, SHAHRISABZ VA KITOB SHAHARLARINI RUS TARIXCHILARI ASARLARIDA YORITILISHI	139-144
<i>Axmedova Gulchehra O'skinovna</i> SHEROBOD VOHASI NOMODDIY MADANIYATI DURDONALARI	145-149
<i>Abduraximov Husniddin</i> O'ZBEKISTON VA AVSTRIYA RESPUBLIKASI O'RTASIDA INVESTITSIYAVIY, HUQUQIY HAMDA ILM-FAN SOHASIDA HAMKORLIKNING MUSTAHKAMLANISHI	150-158
<i>Turopova Mohidil Turdiyevna</i> O'ZBEKISTON JUNUBIY HUDUDLARI TOPONIMIKASINING TABIAT BILAN BOG'LIQLIGI VA URF-ODATLARINING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI	159-163
<i>Annayeva Zarifa Musurmonqulovna</i> EKOLOGIK HOLATNI BARQARORLASHTIRISHNING ASOSIY YO'NALISHLARI	164-168
<i>Ahmadov Xurshid San'atovich</i> "CHIG'ATOY IMLOSI" VA MILLIY ZIYOLILAR	169-175
<i>Axmadova Nafisa Axmad qizi</i> O'ZBEKISTON VA GERMANIYA MADANIY ALOQALARINING RIVOJLANISHI	176-179

<i>Жумаева Шоҳида Чориевна</i> МУСТАҚИЛЛИК ДАВРИДА ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИГИНИНГ РИВОЖЛАНИШИ	180-186
<i>Elmuratova Umida Farxadovna</i> TA'LIM IMKONIYATLARINI KENGAYTIRISHNING GENDER TENGLIGINI TA'MINLASHGA TA'SIRI	187-191
<i>Nazarov Otabek Muzrobovich</i> XX ASRNING 80-YILLARI QATAG'ONLIK SIYOSATINING SURXONDARYODAGI IJTIMOYIY- IQTISODIY JARAYONLARGA TA'SIRI	192-197
<i>Kupaysinov Ismoyiljon Ahmadjanovich</i> 1950-1990 YILLARDA ANDIJON OBLASTI JAMOAT TRANSPORTI FAOLIYATI VA UNDAGI AYRIM MUAOMMOLARNI MATBUOTDA YORITISHI ("KOMMUNIST" GAZETASI MATERIALLARI MISOLIDA)	198-202
<i>Oripova Laylo Zafarovna</i> O'ZBEKISTON YOZUVCHILAR UYUSHMASI FAOLIYATI TARIXIGA NAZAR	203-207
08.00.00 – IQTISODIYOT FANLARI	
<i>Magsud Azad Guliyev</i> OZARBAYJONDA YASHIL ENERGIYAGA O'TISH: SO'ROQ NATIJALARINI TAHLIL QILISH	208-214
<i>Глазова Марина Викторовна</i> ВКЛАД «ЗЕЛЕНОВОГО» УЧЁТА В ФИНАНСОВОМ МЕНЕДЖМЕНТЕ В УСТОЙЧИВОЕ РАЗВИТИЕ КОМПАНИЙ ЭНЕРГЕТИЧЕСКОЙ ОТРАСЛИ В УЗБЕКИСТАНЕ: МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ	215-231
<i>Oratov Jaxongir Jurayevich</i> RAQAMLI INNOVATSIYALAR DAVRIDA MOLIYAVIY BARQARORLIKNI VAHOLASHDA EKONOMETRIK MODELLAR	232-238
<i>Шадиева Дилдора Хамидовна</i> БАНК СОҲАСИГА РАҚАМЛАШТИРИШ ЖАРАЁНЛАРИНИНГ ТАЪСИР	239-243
<i>Umronov Eldorbek Sodirovich</i> TURISTIK KORXONALARDA TADBIRKORLIK FAOLIYATI RAQOBATBARDOSHLIGINI VAHOLASH	244-255
<i>Sattarov Umirzoq Normengovich</i> MINTAQANI BARQAROR RIVOJLANTIRISHDA TRANSFORMATSIYALASH JARAYONI... ..	256-262
<i>Хамдамов Шавкат Комилович</i> СОЦИАЛЬНАЯ ЗАЩИТА И БОРЬБА С БЕДНОСТЬЮ: СТРАТЕГИИ ФИНАНСИРОВАНИЯ В УЗБЕКИСТАНЕ	263-267
<i>Хайитов Жамшид Холвоевич</i> ИҚТИСОДИЁТДА ОБОДОНЛАШТИРИШ ХИЗМАТЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ – ДАВР ТАЛАБИ	268-272
<i>Xurramov Azamat Fayzullayevich</i> BOZOR IQTISODIYOTI SHAROITIDA UY XO'JALIGI SEKTORINING O'RNI VA AHAMIYATI	273-278

Алимханова Нигора Алимхановна
 ТОВАР-МОДДИЙ ЗАХИРАЛАР АУДИТИДА ТАҲЛИЛИЙ АМАЛЛАРНИ ҚЎЛАШ 279-287

09.00.00 – FALSAFA FANLARI

Жумаев Ойбек Маратович
 О‘ЗБЕКИСТОНДА КАМБАГ‘АЛЛИКНИ ҚИСҚАРТИРИШ ДИНАМИКАСИНИНГ ИЖТИМОИЙ-СИЙOSIY
 ИНАТЛАРИ 288-296

Наврўзова Гулчеҳра Нигматовна
 ХОЖА АҲРОР ТАЪЛИМОТИДА ИНСОНИЙ ҲАҚИҚАТ МАСАЛАСИ 297-302

Хайридинов Аббосхон Анварович
 ҒАРБ МАДАНИЯТИНИ ОММАЛАШИШИГА ИЧКИ ОМИЛЛАР ТАЪСИРИ 303-311

Мухамеджанова Лалихон
 АХЛОҚНИНГ ЖАМИЯТДАГИ ТРАНСФОРМАЦИОН ВА БАРҚАРОРЛАШТИРУВЧИ
 ФУНКЦИЯЛАРИ 312-317

То‘ева Муҳайро Шuhrat qizi
 О‘ЗБЕКИСТОН RESPUBLIKASINING YANGILANISH JARAYONIDA XOTINQIZLAR INNOVATSION
 ТАФАККУРИНИ ОШИРИШ ВА FAOLLASHUVI BORASIDAGI SIYOSATI:UMUMNAZARIY
 ТАHLILLAR..... 318-322

Ro‘zimurodov Siroj Madatovich
 OILANING IJTIMOIIY-IQTISODIY MUNOSABATLARNI SHAKLLANTIRISHDA MA’NAVIY-
 AXLOQIY TARBIYANING TA’SIRI 323-326

Ravshanov Ulug'bek Rahbarovich
 AXBOROT GLOBALLASHUVI SHAROITIDA YOSHLARDA MILLIY O‘ZLIKNI TARBIYALASH
 MASALALARI 327-332

Allayarova Marxabo Mavlanovna
 SHAXS BADIY IJODINI SHAKLLANTIRISHNING ESTETIK MUAMMOLARI VA
 MA’NAVIYAT 333-337

Хашимов Шерахон Жўрахонович
 ЎЗБЕКИСТОН ХАЛҚАРО ИМИДЖИНИНГ ЮКСАЛИШИДА ТИББИЁТ ТУРИЗМИНИНГ
 ТУТГАН ЎРНИ..... 338-342

Soatov Rasul Muxitdinovich
 BOBORANIM MASHRAV HAYOTI VA IJODIDA TASAVVUFGA DOIR QARASHLAR
 TAHLILI 343-348

Ashurov Navfal Burxonjon o‘g‘li
 MOVAROUNNAHR MIQYOSIDA NASAF SHAHRINING ILMIIY-MADANIY ASOSLARI 349-352

Ўразалиева Гулшада Бекнўлатовна
 ГЕНДЕР ТЕНГЛИКНИ ТАЪМИНЛАШ - ЯНГИ ЎЗБЕКИСТОН СТРАТЕГИЯСИНИНГ УСТУВОР
 ЙЎНАЛИШИ 353-358

Xudaynazarov Samad Xudayberdiyevich, Turgunov Azim Turgunovich
 JAMIYATNING MA’NAVIY - IJTIMOIIY RIVOJLANISHIDA O‘ZBEK XALQI MILLIY
 QADRIYATLARINING O‘RNI 359-364

<i>Suvanov Ilhom Abdixalilovich</i> AXBOROT-MAFKURAVIY TAHDIDLARGA QARSHI KURASHDA MILLATLARARO TOTUVLIK VA DINIY BAG'RIKENGLIKNI TA'MINLASHNING AHAMIYATI	365-371
<i>Axmedova Dilrabo Sa'dullayevna</i> SHARQ ALLOMALARI ASARLARIDA OILA VA TARBIYA MASALALARI	372-376
<i>Kayumova Aziza Toshmuradovna</i> IBN XALDUNNING JAMIYAT VA IJTIMOYIY TARAQQIYOT TO'G'RISIDAGI QARASHLARI	377-381
<i>G'ulomov Obid G'ayratovich</i> YOSHLAR MA'NAVIY KAMOLOTIGA TA'SIR ETUVCHI IJTIMOYIY-MADANIY OMILLARNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI	382-385
<i>Панжиев Сухроб</i> ГЛОБАЛЛАШУВ ВА ҒОЯВИЙ ТАҲДИДЛАР ДАВРИДА ҲАҚИҚАТ ТУШУНЧАСИНИНГ АҲАМИЯТИ	386-391
<i>Matnazarova Muhayyo Axmetjanovna, Azimova Charos Azamatovna</i> "ETNOS", "MILLAT" TUSHUNCHALARINING MAZMUN-MOHİYATI VA ULARNING ILMIY- NAZARIY TAHLILI	392-398
<i>Amanov Alisher Kaxramonovich</i> VAQTNILMIY JIHATDAN TAHLIL QILISH HAMDA UNIFALSAFIY VA MADANIY NUQTAI NAZARDAN O'RGANISH	399-404
10.00.00 – FILOLOGIYA FANLARI	
<i>Пайзибаева Мадинахон Собиржон қизи</i> БРИТАНИЯ ХАЛҚ ЭРТАКЛАРИНИНГ ШАКЛЛАНИШИДА КЕЛЬТ МИФОЛОГИЯСИНИНГ ТАЪСИРИ ВА ЎРНИ	405-409
<i>Tevosyan Gayane Arturovna</i> O'ZBEK VA RUS TILI GRAMMATIKASINING QIYOSIY TIPOLOGIYASI	410-417
<i>Boynazarov Islom Abduxalimovich</i> INGLIZ TILIDAGI FALSAFIY TERMINLARDA SINONIMIYA HODISASI	418-421
<i>Bahriddinova Yulduzxon Bahriddin qizi</i> INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDAGI BOTANIK TERMINLARNING NOMINATIV TAHLILI VA BINAR NOMLANISHI	422-426
<i>Javliyev Mansurbek Odil o'g'li</i> KONSEPT TUSHUNCHASINING HOZIRGI ZAMON LINGVISTIKASIDA TUTGAN O'RNI VA AHAMIYATI	427-431
<i>Ruziyev Xusniddin Baxritdinovich</i> PARALLEL KORPUSLARDAN FOYDALANISH IMKONIYATLARI	432-436
<i>Rahimova Shahnoza Palvannozirovna</i> INGLIZ TILIDAGI IBORALARNI O'RGANISHDA TARJIMA MUAMMOLARI	437-442
<i>Muhamadiyev Timur Urazovich</i> INGLIZ TILIDAGI OAVDA OMMAVIYLASHMAGAN IBORALARDAN FOYDALANISH	443-446

<i>Панжиева Насиба Нармахматовна</i> ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ СЕМАНТИЧЕСКОГО ПОЛЯ	447-451
<i>Умирова Дилфуза Суюновна, Асадов Шухрат</i> ОБРАЗОВАНИЕ ЯВЛЯЕТСЯ НЕОТЪЕМЛЕМОЙ И НЕПРЕРЫВНОЙ ЧАСТЬЮ ПРАВ И ИНТЕРЕСОВ ЧЕЛОВЕКА	452-456
<i>Ибрагимова Мохира Муратовна</i> ХУДОЖЕСТВЕННЫЙ ПСИХОЛОГИЗМ И ЕГО ФУНКЦИИ В ТВОРЧЕСТВЕ ВИРДЖИНИИ ВУЛЬФ	457-464
<i>Тойчиева Насибахон Суранбаевна, Ткебучава Ирина Георгиевна, Темирова Шоира Гайбуллаевна</i> АКТУАЛЬНЫЕ ТЕНДЕНЦИИ В ИЗУЧЕНИИ ИСТОРИИ ЛИНГВИСТИКИ	465-477
<i>Nurimova Diyora</i> LIRIK DISKURS VA UNING MOHIYATI	478-482
<i>Axmadjonova Mohinur Iqboljon qizi</i> INGLIZ VA O'ZBEK TILIDA NUTQ AKTLARINING SEMANTIK TUZILISH TAHLILI	483-491
<i>Jumanazarov Shukurali Tashmamatovich</i> KORPUS TUZISH TEXNOLOGIYASI.....	492-495
<i>Samadova Oydin Ilxomjon qizi</i> FRAZEOLGIK BIRLIK TUSHUNCHASI HAMDA UNING QO'LLANILISHI	496-500
<i>Xatrayeva Rano Rajabovna</i> XX ASR INGLIZ ILMIY FANTASTIKASINI TARJIMA QILISH XUSUSIYATLARI	501-505
<i>Ermatov Ixtiyor, Mamatqulov Azizbek</i> A.HOJIYEVNING TERMINOLOGIK LUG'ATLARI XUSUSIDA	506-510
<i>Muxtorova Moxlaroyim</i> INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDA TANBEH BERISHNI BILDIRUVCHI BIRLIKLARNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI	511-517
<i>Abdullayeva Nilufar Ramazonovna, Aliqulova Rohila</i> O'SIMLIK NOMLARI BILAN BOG'LIQ TARBIYAGA OID MAQOL VA MATALLARNING CHOG'ISHTIRMA TAHLILI	518-521
<i>Носирова Мубина Олимовна</i> СПЕЦИФИКА ОТРАЖЕНИЯ АНТРОПОЦЕНТРИЧЕСКИХ ПОСЛОВИЦ В СЛОВАРЯХ РАЗНОСИСТЕМНЫХ ЯЗЫКОВ	522-528
<i>Xasanov Zafar Baxtiyorovich</i> ZAMONAVIY TILSHUNOSLIKDA SPORT ATAMALARINI O'RGANISHNING NAZARIY ASOSLARI	529-534
<i>Рахматов Бекзод Уктам угли</i> СОЦИАЛЬНО-ЛИНГВИСТИЧЕСКАЯ РЕПРЕЗЕНТАЦИЯ ПОНЯТИЯ «УЧИТЕЛЬ»	535-539

Yaxyoyev Fayzullo muhammadsoli o'g'li
XX ASRNING IKKINCHI YARMIDA ALISHER NAVOIY LIRIKASIGA DOIR MATNSHUNOSLIK
BILAN BOG'LIQ TALQINLAR..... 540-546

Otajonova Dildor Baxtiyarovna
KORPUS TURLARINING LINGVISTIKA SOHASINI TARAQQIY ETTIRISHDAGI
AHAMIYATI 547-551

12.00.00 – YURIDIK FANLAR

Ҳамроқулов Баҳодир Мамашарифович
МАЪНАВИЙ ЗИЁН КОМПЕНСАЦИЯСИ МИҚДОРINI АНИҚЛАШНИНГ НАЗАРИЙ ВА
АМАЛИЙ МАСАЛАЛАРИ 552-559

Fayzullayev Aslbek Ulug'bek o'g'li
MULKNI QASDDAN NOBUD QILISH YOKI UNGA ZARAR YETKAZISH UCHUN JINOIY
JAVOBGARLIKNI TAKOMILLASHTIRISHNING AYRIM MASALALARI 560-564

Элмуродов Ҳусан Элмуродович
МЕҲНАТНИ МУҲОФАЗА ҚИЛИШ СОҲАСИДА ЎҚУВДАН ҲАМДА БИЛИМ ВА
КЎНИКМАЛАРИ ТЕКШИРУВДАН ЎТМАГАНДА ИШДАН ЧЕТЛАШТИРИШ..... 565-572

Аслонова Лайло Олимовна
ИЛМИЙ ХОДИМЛАР ҲУҚУҚИЙ МАҚОМИНИ БЕЛГИЛАШНИНГ АЙРИМ
МАСАЛАЛАРИ 573-583

Файзиева Гулрух Мухаммади кизи
НЕКОТОРЫЕ ПОНЯТИЯ В СФЕРЕ ГАРАНТИИ ПРАВО НЕПРИКОСНОВЕННОСТИ
ЖИЛИЩА 584-588

Ибрагимова Сабина Эркиновна
К ВОПРОСУ О СОВЕРШЕНСТВОВАНИИ НАЦИОНАЛЬНЫХ МЕХАНИЗМОВ В СФЕРЕ
ДОСУДЕБНОГО УГОЛОВНОГО ПРОИЗВОДСТВА В РЕСПУБЛИКЕ УЗБЕКИСТАН..... 589-593

Tosheva Maftuna Anvar qizi
AXLOQQA QARSHI JINOYATLARNING JINOYAT-HUQUQIY JIHATLARI 594-600

Халилов Дониёр Нортажиевич
КОНСТИТУЦИОННОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИХ ПРАВ И
СВОБОД В СОЦИАЛЬНОМ ГОСУДАРСТВЕ 601-607

Файзуллаева Нигорахон Равшановна
МЕЖДУНАРОДНЫЕ ДОГОВОРА В СИСТЕМЕ МЕЖДУНАРОДНОГО
КУЛЬТУРНОГО ПРАВА 608-618

13.00.00 – PEDAGOGIKA FANLARI

Saydillayeva Mehrinaz Bahodir qizi
OLIIY TA'LIM TIZIMIDA TA'LIM DASTURLARINI LOYIHALASHTIRISH ASOSIDA PEDAGOGIK
TA'LIM METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH ASOSLARI 619-626

Ubaydullaeva Jamila Hurramovna
DARS TURLARI VA DARSNI REJALASHTIRISHGA NISBATAN YONDOSHUVLAR 627-631

- Ro'ziyeva Nazira Yodgorovna, Panjjeva O'g'ilshod Baxodir qizi, Jo'raev Baxodir Norbo'tayevich*
O'QUVCHILARGA TABIATNI ASRASH VA EZOZLASHNI "YASHIL MAKON" MILLIY
TEKNOLOGIYA LOYIHASI ASOSIDA AMALIY ANJUMANLAR ORQALI OLIB BORISH 632-640
- Юлдошев Рустам Дилшод угли*
РОЛЬ ПРАГМАТИЧЕСКИХ КОМПЕТЕНЦИЙ В ИЗУЧЕНИИ ЯЗЫКА И КОММУНИКАТИВНОМ
ПРОЦЕССЕ 641-645
- Razzakov Baxrom Abdug'afurovich*
BO'LAJAK MUHANDISLAR UCHUN OG'ZAKI MULOQOT KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH:
INGLIZ TILI DARSLARIDA TRANSPORT TERMINOLOGIYASINI
O'RGANISHGA MISOLIDA..... 646-650
- Salimova Shahlo Sayfulloyevna*
TA'LIM TIZIMIDA XAVFSIZ MUHITNI YARATISH MUAMMO VA ISTIQBOLLARI 651-656
- Kuchkarova Arofathon*
MATEMATIKA DARSLARIDA INNOVATSION TEKNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH
(GEOGEBRA DASTURI MISOLIDA) 657-661
- Radjabova Gulnoza Giyosiddinovna*
YOZISH BO'YICHA KO'RSATMALARINI TAKOMILLASHTIRISHDA ZAMONAVIY AMERIKA
INGLIZ TILI KORPUSINING (COCA) ROLI 662-669
- Sharifov Muxriddin Kamoladdin o'g'li*
PROFESSIONAL TA'LIM MUASSASALARIDA MAXSUS FANLARNI O'QITISH
ISTIQBOLLARI 670-675
- Saidova Surayyo Yarqulovna*
NOFILOGIK TA'LIM YO'NALISHI TALABALARI O'QISH KOMPETENSIYASINI
RIVOJLANTIRISHDA SOHAVIY MATNLAR XUSUSIYATLARI VA MATN TANLASH
TAMOYILLARI 676-686
- Djalolov Furqat Fattohovich*
UMUMIY O'RTA TA'LIM MAKTABLARIDA INGLIZ TILI TA'LIM SAMARADORLIGINI OSHIRISH
VA SIFATINI YAXSHILASH YO'LLARI 687-691
- Niyazova Minara Baxramovna*
TEKNIKA OLIY O'QUV YURTLARIDA TALABALARNI FRANSUZ TILIGA QIZIQTIRISHNING
O'ZIGA XOS JIHATLARI..... 692-697
- Amrillayev Husniddin Ashrab o'g'li*
OLY TA'LIMDA VIRTUAL LABORATORIYALARDAN O'QUV JARAYONIDA FOYDALANISHNING
PEDAGOGIK JIHATLARI 698-702
- Boboyeva Zarifa Jahonqulovna*
SPORT TAYYORGARLIK JARAYONLARINING ADAPTIV MEXANIZMLARI..... 703-708
- O'rozov Shahobiddin Ziyadullayevich*
AMIR TEMUR VA TEMURIYLAR DAVRIDA DAVLATNI BOSHQARISH TAMOYILLARI..... 709-713
- Muxtshamova Parvina Zahitovna*
ESL DARSLARIDA HAQIQIY MATERIALLARDAN FOYDALANISH 714-716

Received: 20 May 2024
Accepted: 30 May 2024
Published: 19 June 2024

Article / Original Paper

APPLICATION OF ANALYTICAL PROCEDURES IN THE AUDIT OF COMMODITY VALUABLES

Alimxanova Nigora Alimxanovna
independent researcher at TSUE

Abstract. In this article, for the effective organization of an inventory audit, recommendations have been developed on the order of application of direct analytical methods, classification of coefficients used in the application of analytical methods. It also explains the audit procedures used in the organization and transfer of inventory items during an inventory audit, and the sequence of their application.

Key words: reserves, diversification, analytical operations, variation analysis, ratio analysis, gross profit, profitability ratios, liquidity ratios.

ТОВАР-МОДДИЙ ЗАХИРАЛАР АУДИТИДА ТАҲЛИЛИЙ АМАЛЛАРНИ ҚЎЛЛАШ

Алимханова Нигора Алимхановна
ТДИУ мустақил изланувчиси

Аннотация. Мазкур мақолада товар-моддий захиралар аудитини самарали ташкил қилиш мақсадида бевосита таҳлилий амалларни қўллаш тартиби, таҳлилий амалларни қўллашда фойдаланиладиган коэффициентлар тасинифи бўйича тавсиялар ишлаб чиқилган. Шунингдек, товар-моддий захиралар аудитида инвентаризацияни ташкил қилиш ва ўтказишда қўлланиладиган аудит амаллари ҳамда уларни қўллаш кетма-кетлиги ёритиб берилган.

Калит сўзлар: товар-моддий захиралар, диверсификация, таҳлилий амаллар, оғишишлар таҳлили, коэффициентлар бўйича таҳлил, ялпи фойда маржаси, рентабеллик коэффициентлари, ликвидлик коэффициентлари.

DOI: <https://doi.org/10.47390/SPR1342V4I6Y2024N41>

Кириш. Иқтисодиётни модернизациялаш шароитида хўжалик фаолияти жараёнининг якуний босқичидан олинадиган тайёр маҳсулотларнинг таннархидаги сарфланган хом ашё ва материалларнинг улушини имкон қадар сифатига таъсир қилмасдан оптималлаштириш муҳим аҳамият касб этади. Чунки, талаб ва таклифдан келиб чиққан ҳолда тайёр маҳсулотларни ишлаб чиқаришда сарфланган материалларнинг қиймати тайёр маҳсулотларнинг харидоргирлик даражасини белгилайди. Мазкур хўжалик операциялари ҳамда талабларни инобатга олган ҳолда, ишлаб чиқариш жараёнини ташкил қилиш чоғида, сарфланаётган моддий ресурслардан унумли фойдаланиш, иккиламчи ресурсларни кенг жалб қилиш мақсадга мувофиқ. Товар-моддий захиралар билан боғлиқ операцияларнинг тўғри расмийлаштирилганлигини ҳамда молиявий ҳисоботларда ҳаққоний акс

этирилганлигини аудитдан ўтказишда субъектга тегишли бўлган товар-моддий захиралари шу жумладан, йўлдаги ва қайта ишлашга берилган, ишланадиган, қайта ишланадиган, ишлаб чиқариш ва бошқа хўжалик мақсадлари учун ишлатиладиган меҳнат буюмлари, хом-ашё ва материаллар, айланма маблағларнинг таркибига киритилган меҳнат буюмларининг таркиби, миқдори, ҳаракати, уларни тайёрлаш, сотиб олиш, қайта баҳолаш жараёнлари тўғрисидаги маълумотларни умумлаштиришнинг тартиб ва қоидаларини ҳам биргаликда текшириш аҳамиятлидир.

Бугунги кунда ишлаб чиқаришни диверсификация қилиш ва мамлакатимиздаги хомашё ва ресурсларга бой мавжуд манбалардан оқилона фойдаланиш асосида юқори қўшимча қийматга эга бўлган юксак технологик маҳсулотларни ишлаб чиқаришни таъминлайдиган истиқболли иқтисодиёт тармоқларини кенгайтириш билан бирга, мазкур бухгалтерия ҳисобининг объектини ҳисобда тўғри ва шаффоф юритиш бўйича илмий-тадқиқот ишларини олиб бориш долзарб ҳисобланади.

Адабиётлар таҳлили ва методология

Бизга маълумки, Ўзбекистон Республикасида Товар-моддий захираларни бухгалтерия ҳисобида акс этириш ҳамда уларни баҳолаш тартиби Ўзбекистон Республикасида “Товар-моддий захиралар” номли 4-сон бухгалтерия ҳисоби миллий стандартига асосан олиб борилади. Мазкур ҳисоб стандартига 2-сон “Ишлаб чиқариш захиралари” номли Бухгалтерия ҳисобининг халқаро стандарти ҳамда товар-моддий захиралар ҳисобига доир халқаро ҳисоб ҳужжатлари илмий-амалий асос бўлиб ҳисобланади.

С.Чандрен ва бир қатор иқтисодчи олимларнинг таъкидлашича “Товар-моддий захиралар харажат моддаларининг муҳим қисми ҳисобланиб, молиявий натижаларга сезиларли таъсир этади. Шу боисдан бухгалтерия балансида захиралар хусусида ишончли маълумотлар олиш учун аудитнинг илғор усулларини қўллаш мақсадга мувофиқдир” [6, 90-б.].

Иқтисодчи олим К.Иовунинг таъкидлашича, “товар-моддий захиралар бухгалтерия балансида катта салмоққа эга бўлади. Шу боис товар-моддий захиралар аудити мураккаб жараён ҳисобланади ҳамда айнан товар-моддий захиралар билан боғлиқ операциялар фирибгарликка мойил бўлгани учун аудиторлик текширувларида товар-моддий захираларнинг жисмоний ҳолатини аниқлашга қаратиш лозим” [5, 277-б.].

Э.Грос ҳамда бир қатор иқтисодчи олимлар фикрича, “товар-моддий захиралар аудитида кўпгина усуллар қўлланилади. Бироқ товар-моддий захиралар аудитида энг самарали усул инвентаризация бўлиб, мазкур жараён бевосита аудиторнинг иштирокида ўтказилиши лозим” [1, 52-б.].

Х.Ви, Х.Ванг ва Ю.Янг каби олимлар “Товар-моддий захиралар жорий активларнинг энг муҳим таркибий қисми ҳисобланади ва аудиторлик текширувларининг асосий объекти сифатида аудиторнинг хизмат ҳақини белгилашда асосий омил ҳисобланади” – деб, таъкидлаган [7, 355-б.].

Маҳаллий олимларимиздан бири Б.Ў.Ҳамдамовнинг фикрича “Моддий жавобгар шахслар ўзгарганда (шунингдек улар касал бўлган, таътилга чиққан даврда) товар-моддий захираларнинг бошқа шахс жавобгарлигига ўз вақтида ва тўғри белгиланганлиги ҳамда бунда аниқланган тафовутлар бухгалтерия ҳисоби счётларида

акс эттирилганлиги корхона бухгалтериясида текширилиши зарур. Бу эса кейинчалик товар-моддий захиралар камомоди аниқланганда, моддий жавобгар шахслар ўзларини оқлаш учун шу ҳолатни асосий сабаб қилиб кўрсатишларига асос бўлади” [2, 37-б.].

“Товар-моддий захиралар сақланишини аудит қилинишининг асосий усули, энг аввало, қайта рўйхатдан ўтказиш ҳисобланади. Кўпчилик камомад ва ўғирликлар қайта рўйхатдан ўтказиш орқали очилади. Ялпи рўйхатдан ўтказиш энг кўп амалий самара беради. Одатда, ҳисобнинг ёмон аҳволда эканлиги сабабли бойликлар ўғирланганлиги ёки камомоди; моддий жавобгар шахслар ўзгарганида бойликларни бериш далолатнома билан расмийлаштирилмаганлиги ҳақида маълумотлар мавжуд бўлган тақдирда ўтказилган текширишлар чоғида шундай рўйхат ўтказилади” [4, 93-б.].

Маҳаллий иқтисодчи олимлардан бири М.Ҳайитбоевнинг фикрича, “товар-моддий захиралар аудитининг мақсади хўжалик юритувчи субъект тасарруфида бўлган товар-моддий захираларнинг ҳақиқий ҳолатига баҳо бериш ҳамда молиявий ҳисоботдан фойдаланувчилар учун ҳисобнинг мазкур объекти бўйича ҳаққоний ахборотни шакллантириш ҳисобланади” [3, 17-б.].

Юқорида келтириб ўтилган маҳаллий ҳамда хорижий иқтисодчи олимлар томонидан хўжалик юритувчи субъектларнинг товар-моддий захираларини аудиторлик текширувидан ўтказишда таҳлилий амалларни қўллаш масалаларига тўхталиб ўтилмаган. Шу сабабли, хўжалик юритувчи субъектларда товар-моддий захиралар аудитини ўтказишда таҳлилий амалларни қўллаш бўйича илмий-тадқиқот ишларини олиб бориш долзарб масалалардан бири ҳисобланади.

Муҳокама. Бугунги кунда Ўзбекистон Республикасида фаолият юритаётган турли мулкчилик шаклидаги хўжалик юритувчи субъектларда товар-моддий захиралар ҳисобининг юритилиши билан боғлиқ муомалаларнинг ҳаққоний ҳамда тўғрилигини текширишда учрайдиган турли муҳим бузиб кўрсатиш ҳолатларининг олдини олиш ва аниқлашга қаратилган аудит амалларини қўллаш муҳим аҳамият касб этади. Шу сабабли, молиявий ҳисобот аудитини ташкил қилишда молиявий ҳисоботларда товар-моддий захиралар миқдорларини шаффоф ёритиб берилганлигини текширишда аудит амалларининг энг кўп қўлланиладиган усуллари билан бири таҳлилий амалларни қўллаш мақсадга мувофиқдир.

Таҳлилий амаллар хўжалик юритувчи субъектларнинг молиявий ҳисоботларида мавжуд товар-моддий захираларни текширишда муҳим роль ўйнайди. Айнан товар-моддий захиралар аудитида таҳлилий амалларни қўллаш орқали аудиторлар молиявий ҳисоботлардаги турли номувофиқликларни ҳамда муҳим бузиб кўрсатиш rischi даражаси юқори бўлган моддаларни ўз вақтида аниқлашлари мумкин бўлади. Хўжалик юритувчи субъектларнинг молиявий ҳисоботларини аудиторлик текширувидан ўтказишда қўлланиладиган таҳлилий амаллар молиявий ва номолиявий маълумотлар ўртасидаги ишончли муносабатларни таҳлил қилиш орқали молиявий ҳисоботлардаги турли маълумотларга баҳолашни ўз ичига олади. Товар-моддий захиралар аудитини ўтказиш пайтида таҳлилий амалларни қўллаш жараёнлари қуйидаги жадвалда батафсил ёритиб берилган (1-жадвал).

1-жадвал

Товар-моддий захиралар аудитида таҳлилий амалларни қўллаш тартиби¹

№	Таҳлилий амалларнинг номи	Таҳлилий амалларнинг тавсифи	Мисол
1.	Тренд таҳлили	Тренд таҳлили муҳим ўзгаришлар ёки тенденцияларни аниқлаш учун турли даврлардаги товар-моддий захиралар бўйича маълумотларни таққослашни ўз ичига олади. Товар-моддий захиралар миқдори, харидлар, сотиш ва сотилган маҳсулот таннархидаги ўзгаришларни ўрганиш орқали аудиторлар товар-моддий захираларни нотўғри бошқариш, хатолар ёки фирибгарлик каби муҳим бузиб кўрсатиш ҳолатларини кўрсатиши мумкин.	Агар товар-моддий захиралар миқдори олдинги даврларга нисбатан сезиларли даражада ошган бўлса, сотувлар мос равишда ўсмаган бўлса, бу ҳаддан ташқари тўлдириш ёки мумкин бўлган эскириш муаммоларини кўрсатиши мумкин.
2.	Коэффициентлар таҳлили	Коэффициентлар таҳлили товар-моддий захираларни бошқариш самарадорлигини баҳолаш учун турли хил молиявий кўрсаткичларни ҳисоблаш ва баҳолашни ўз ичига олади. Таҳлилий амалларда асосий қўлланиладиган коэффициентларга рентабеллик коэффициентлари, ликвидлик коэффициентлари ҳамда молиявий рычаг коэффициентлари киради.	Мазкур коэффициентларни аниқлаш ҳамда таҳлил қилиш натижасида молиявий ҳисоботлардаги турли оғишишларни аниқлашда қўлланилади.
3.	Мантиқий тестлаш орқали таҳлил қилиш	Мантиқий тестлаш орқали таҳлил қилиш товар-моддий захиралар қолдиқларини олдинги даврлар маълумотлари, таҳлил қилинаётган саноат кўрсаткичлари ёки ички прогнозлар асосида кутилган қийматлар билан солиштиришни ўз ичига олади. Мазкур тестлаш аудиторларга молиявий ҳисоботлардаги товар-моддий захиралар суммаларининг асосли ва бошқа молиявий маълумотларга мос келишини аниқлаш имконини беради.	Аудиторлар жорий даврдаги товар-моддий захиралар миқдорини режадаги кўрсаткичлар ёки мазкур таҳлил қилинаётган саноатнинг ўртача кўрсаткичлари билан солиштиришлари мумкин. Муҳим бузиб кўрсатиш ҳолатлари қўшимча таҳлилий амалларни бажаришни талаб қилади.
4.	Регрессия таҳлил	Товар-моддий захиралар миқдори ва сотиш ҳажми, ишлаб чиқариш даражаси ёки мавсумийлик омиллари каби бошқа молиявий маълумотлар ўртасидаги муносабатларни аниқлаш учун статистик усулларни ўз ичига олган янада мураккаб таҳлилий амал ҳисобланади. Мазкур муносабатларни ўрганиш ҳамда таҳлил қилиш орқали аудиторлар кутилаётган товар-моддий захиралар миқдорини башорат қилишлари ва уларни ҳақиқий миқдорлар билан солиштиришлари	Регрессия таҳлилидан фойдаланган ҳолда, аудиторлар олдинги даврдаги савдо маълумотлари ва жорий бозор шароитлари асосида товар-моддий захиралар миқдорини тахмин қилишлари мумкин. Прогноз қилинган қийматлардан ҳар қандай сезиларли оғишлар қўшимча текширишни талаб қилади.

¹ Муаллиф томонидан тайёрланган

		мумкин.	
5.	Бенчмаркинг	Хўжалик юритувчи субъектларнинг товар-моддий кўрсаткичларини бир хил таҳлил қилинаётган саноатдаги ўхшаш хўжалик юритувчи субъектларнинг кўрсаткичлари билан солиштиришни ўз ичига олади. Мазкур таққослаш товар-моддий захираларни бошқариш амалиётини яхшилаш учун четлаб ўтилганларни ва муҳим бузиб кўрсатиш ҳолатларини аниқлашга ёрдам беради.	Агар хўжалик юритувчи субъектнинг товар-моддий захиралари айланмаси коэффициентни таҳлил қилинаётган саноатнинг ўртача кўрсаткичидан сезиларли даражада паст бўлса, бу товар-моддий захираларни бошқаришдаги самарасизликни кўрсатиши мумкин ва мазкур муаммони ҳал қилиш учун қўшимча таҳлилий амалларни қўллаш лозим.
6.	Оғишишлар таҳлили	Оғишишларни таҳлил қилиш товар-моддий захиралар билан боғлиқ ҳақиқий кўрсаткичларни (масалан, ТМЗ қолдиқлари, сотиб олиш харажатлари ва сотиш) бюджет ёки ўртача кўрсаткичлар билан таққослашни ўз ичига олади. Оғишишлар уларнинг сабабларини аниқлаш ва молиявий ҳисоботга таъсирини баҳолаш учун таҳлил қилинади.	Ҳақиқий сотиб олиш харажатлари сметада белгиланган миқдордан сезиларли даражада юқори бўлса, аудиторлар нархларнинг кутилмаган ўсиши, сотиб олиш хатолари ёки нотўғри маълумотлар мавжудлигини аниқлаш учун текширадилар.
7.	Олдинги даврлар билан жорий даврлар маълумотларини таҳлил қилиш	Жорий даврдаги товар-моддий захиралар маълумотларини олдинги даврлар маълумотлари билан таққослаш одатий бўлмаган графиклар ёки жадвалларни аниқлашга ёрдам беради. Мазкур таққослаш ҳозирги мавжуд товар-моддий захиралар миқдорининг умумий ҳолатини тушуниш учун муҳим аҳамиятга эга.	Аудиторлар баҳолаш билан боғлиқ муаммоларни кўрсатиши мумкин бўлган ҳар қандай ноодатий ўсишни аниқлаш учун жорий даврдаги товар-моддий захиралар ҳисобини олдинги даврлар билан солиштиришлари мумкин.

Товар-моддий захираларни аудитдан ўтказиш чоғида таҳлилий амалларни қўллаш аудиторлик текширувнинг самарадорлигини ошириш учун муҳим аҳамиятга эга. Ушбу аудит амаллари аудиторларга мавжуд муҳим бузиб кўрсатиш рискларини, номувофиқликларни ва бузиб кўрсатишларни аниқлашга ёрдам беради ва шу билан хўжалик юритувчи субъектнинг товар-моддий захираларини бошқариш амалиётини янада тўлиқроқ тушуниш имконини беради. Тренд таҳлили, коэффициентлар таҳлили, мантиқий тестлаш орқали таҳлил қилиш, регрессия таҳлили, бенчмаркинг, оғишишлар таҳлили ва олдинги даврлар билан жорий даврлар маълумотларини таҳлил қилиш каби таҳлилий амаллардан фойдаланган ҳолда аудиторлар товар-моддий захиралар қолдиқлари молиявий ҳисоботларда тўғри, тўлиқ ва ҳаққоний тақдим этилишини таъминлашга хизмат қилади.

Натижалар. Хўжалик юритувчи субъектларда товар-моддий захиралар аудитини ўтказишдан олдин мазкур молиявий ҳисобот моддасининг ички назорат тизимини ўрганиш ҳамда баҳолаш муҳимдир. Ички назорат тизимини ўрганиш ҳамда баҳолашнинг асосий мақсади мазкур молиявий ҳисобот моддасида мавжуд муҳим бузиб

кўрсатиш rischi даражасини баҳолашдир. Муҳим бузиб кўрсатиш rischi даражасини баҳолашда эса таҳлилий амалларни бевосита қўллаш аҳамиятлидир. Шунингдек, таҳлилий амаллардан фойдаланиш хўжалик юритувчи субъект молиявий ҳисоботидаги аудиторлар хабардор бўлмаган томонларини кўрсатиши мумкин ва аудит амалининг моҳияти, давомийлиги ва ҳажмини аниқлаш учун муҳим бузиб кўрсатишлар riskини баҳолашга ёрдам беради. Таҳлилий амалларда қўлланиладиган коэффициентлар тасниф жиҳатидан уч турга бўлинади (1-расм).

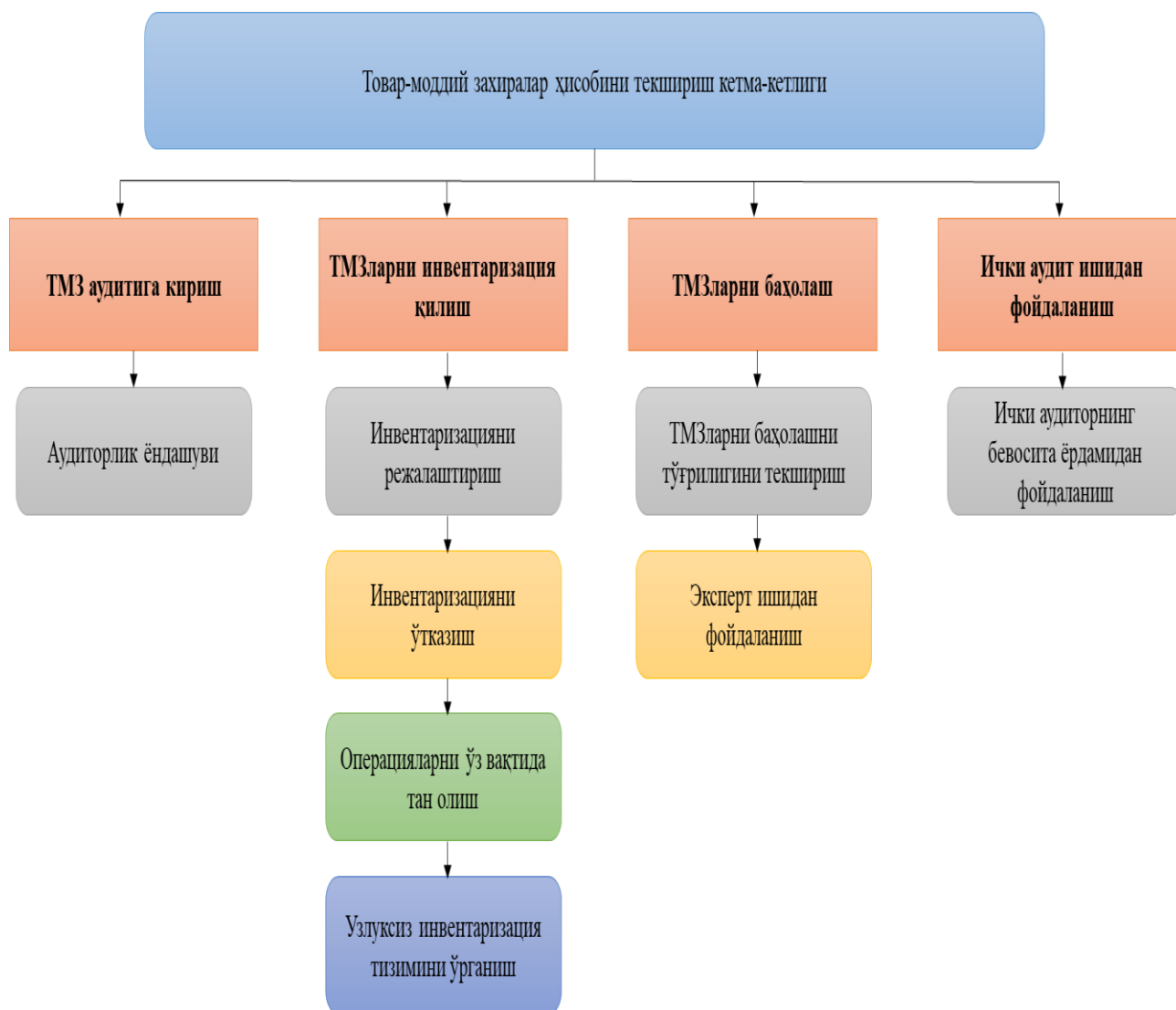

1-расм. Таҳлилий амалларни қўллашда фойдаланиладиган коэффициентлар таснифи¹.

Хўжалик юритувчи субъектларнинг молиявий ҳисоботларини аудиторлик текширувидан ўтказишда, хусусан, товар-моддий захиралар ҳисобини текшириш чоғида юқорида келтирилган коэффициентлар асосида таҳлилий амалларни қўллаш мақсадга мувофиқдир. Ушбу коэффициентларни тўғри ва аниқ ҳисоблаш орқали молиявий ҳисоботларда мавжуд муҳим бузиб кўрсатиш rischi даражасини оқилона аниқлаш имконияти яратилади.

Молиявий ҳисоботларда товар-моддий захиралар тўғрисидаги маълумотларни ҳаққоний акс эттирилганлигини аудиторлик текширувидан ўтказишнинг аҳамиятини ҳамда ролини ошириш мақсадида аудиторлик текширувида товар-моддий захиралар аудитини ўтказиш босқичлари ҳамда уларнинг тавсифи бўйича қуйидагича кетма-кетликда амалга ошириш мақсадга мувофиқ (2-расм).

¹ Муаллиф томонидан ишлаб чиқилган.

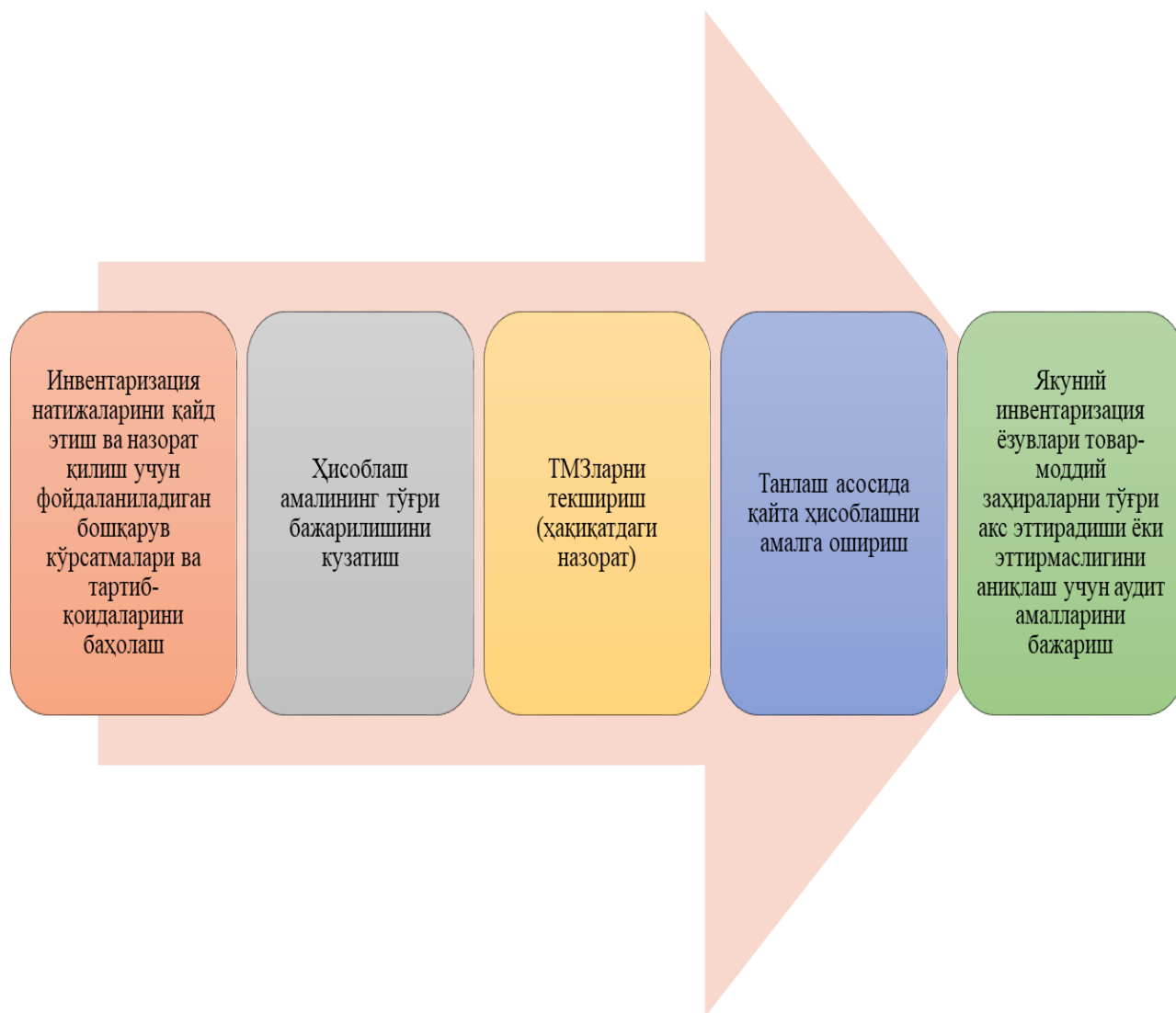
2-расм. Товар-моддий захиралар ҳисобини текшириш кетма-кетлиги¹.

Товар-моддий захираларни юқорида келтирилган кетма-кетликда текшириш орқали аудиторлик текширувида товар-моддий захиралар тўғрисида ҳаққоний хулосаларни шакллантиришга эришилади. Фикримизча, товар-моддий захираларни аудиторлик текширувидан ўтказишда алоҳида аудиторнинг ёндашувини белгилаб олиш мақсадга мувофиқ.

Шунингдек, аудиторлар учун товар-моддий захираларнинг миқдори ва ҳолатини тасдиқлашнинг муҳим воситаси мазкур хўжалик юритувчи субъектнинг товар-моддий захираларини инвентаризация қилиш вақтида уларнинг мавжуд бўлишидир. Инвентаризация тартиб-қоидаларини тўғри ва аниқ қўллаш муҳим ҳисобланади, чунки улар товар-моддий захиралар ҳамда тугалланмаган ишлаб чиқаришнинг миқдори ва ҳолати тўғрисида бошқа вақтда олиш мумкин бўлмаган далилларни тақдим этади.

Товар-моддий захираларни аудиторлар иштирокида инвентаризация қилиш чоғида инвентаризация тартиб-қоидаларини 19-сон бухгалтерия ҳисобининг миллий стандартига асосан қуйидаги расмда келтирилганидек қўллашлари мақсадга мувофиқ (3-расм).

¹ Муаллиф томонидан ишлаб чиқилган.

3-расм. Товар-моддий захираларни инвентаризация қилишда бажариладиган аудит амаллари¹.

Товар-моддий захиралар аудитида инвентаризация ўтказиш жумладан, мазкур инвентаризация жараёнида аудиторнинг иштирок этиши аудиторларнинг рискни баҳолашига, режалаштирилган ёндашувга ва амалга оширилган махсус аудит амалларига қараб моҳиятига кўра текшириш каби назорат тестлаш амали ҳисобланади.

Хулоса.

Мазкур мақолани тайёрлаш давомида қуйидаги хулосалар шакллантирилди:

1. Товар-моддий захиралар аудити молиявий ҳисобот аудитининг муҳим қисмларидан бири эканлигини инобатга олган ҳолда айтишимиз мумкинки, мазкур молиявий ҳисобот объектини аудиторлик текширувидан ўтказишда таҳлилий амалларни қўллаш лозимдир. Шу сабабли, товар-моддий захиралар аудитида таҳлилий амалларни қўллаш тартиби ишлаб чиқилди. Мазкур тартиб-қоидаларнинг тўғри ва тўлиқ бажарилиши натижасида хўжалик юритувчи субъектнинг молиявий ҳисоботларида мавжуд муҳим бузиб кўрсатиш rischi даражасини адолатли ва шаффоф аниқланишига имкон яратади.

2. Товар-моддий захиралар аудитида коэффициентлар бўйича таҳлилий

¹ Муаллиф томонидан ишлаб чиқилган.

амалларни қўллаш мақсадга мувофиқдир. Шунинг учун, молиявий ҳисоботнинг мазкур объектини текширишда фойдаланиладиган коэффицентларнинг таснифи ишлаб чиқилди. Мазкур таснифга асосан таҳлилий амалларни бевосита товар-моддий захиралар аудитида қўллаш орқали аудит риси даражасини аниқлаш ҳамда мақбул даражага камайтиришга хизмат қилади.

3. Хўжалик юритувчи субъектларнинг молиявий ҳисоботларида товар-моддий захиралар миқдорининг тўғрилиги ҳамда бухгалтерия ҳисобининг тўғри юритилаётганлигини аудиторлик текширувидан ўтказиш кетма-кетлигини қўллаш орқали товар-моддий захиралар аудитининг самарадорлигини оширишга ҳамда товар-моддий захиралар аудити натижаларини умумлаштириш ва ҳаққоний хулосаларни шакллантиришда дастак бўлиб хизмат қилади. Мазкур кетма-кетликни бажариш чоғида қўлланиладиган аудит амалларини қўллашда аудиторнинг профессионал мулоҳазаси ҳам муҳим аҳамиятга эга эканлигини таъкидлаб ўтиш лозимдир.

Маълумки, товар-моддий захиралар ҳисобида инвентаризация натижаларини тўғри акс эттирилганлиги муҳим ҳисобланади. Шу сабабли, аудиторлик текширувида товар-моддий захиралар инвентаризация қилишда аудиторларнинг иштирокини таъминлаш ҳамда мазкур инвентаризацияни ташкил қилиш ва ўтказишда бажариладиган аудит амалларидан фойдаланиш орқали инвентаризацияни оқилона ва самарали ўтказиш таъминланади. Шунингдек, мазкур аудит амалларини қўллаш орқали товар-моддий захиралар миқдори тўғрисида ишончли аудиторлик далилларини тўплашга ҳамда ҳолисона мустақил аудиторлик хулосасини шакллантиришга сезиларли таъсир кўрсатади.

Адабиётлар/Литература/References:

1. Andrew Gross, Jamie Hoelscher, Brad J. Reed, Gregory E. Sierra. The new nuts and bolts of auditing: Technological innovation in inventorying inventory. // [Journal of Accounting Education](#). Volume 52, September 2020, 100679.
2. Ҳамдамов Б.Ў. "Аудит иқтисоди" - Т.; Тошкент Молия институти»-2005. 116 б.
3. Ҳайитбоев М. Дон маҳсулотларини қайта ишловчи корхоналарда товар-моддий захиралар ҳисоби ва аудити: назария, методология ва амалиёт. Монография. –Т.: "IQTISOD-MOLIYA", 2022. 140 б.
4. Санаев Н., Нарзиев Р. «Аудит», Т.; «Шарқ»-2001. 212 б.
5. Cristina Iovu. Aspects concerning the internal audit of inventories. // *Audit financiar*, XV, Nr. 2(146)/2017, 276-283 ISSN: 1583-5812; ISSN on-line: 1844-8801.
6. Sitraselvi Chandren, Santhirasegaran Nadarajan, Zaimah Binti Abdullah Inventory Physical Count Process: A Best Practice Discourse. // *International Journal of Supply Chain Management*. Vol. 4, No. 3, September 2015.
7. Xi Wu, Xueqin Wang, Yulong Yang. The puzzling association between inventory and auditor pricing in China. // [China Journal of Accounting Research](#). Volume 11, Issue 4, December 2018, Pages 351-366.

SCIENCEPROBLEMS.UZ

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

№ 6 (4) – 2024

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари электрон журнали 2020 йил 6 август куни 1368-сонли гувоҳнома билан давлат рўйхатига олинган.

Муассис: “SCIENCEPROBLEMS TEAM” масъулияти чекланган жамияти

Таҳририят манзили:

100070. Тошкент шаҳри, Яккасарой тумани, Кичик Бешёғоч кўчаси, 70/10-уй. Электрон манзил:

scienceproblems.uz@gmail.com

Боғланиш учун телефонлар:

(99) 602-09-84 (telegram).